

חשון התשע"ה

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל
להולדת יעקב ועשו ומכירת הבכורה כרקע לגנת הברכות
לפרשת תולדות (על פי שיעור של הרב אלחנן סמט)

לקורא תחושה של סיכום וסיום הדברים הקודמים. בסיפורנו מתחזקת עוד יותר תחושת הסיום הזאת, שכן סיפור תולדותיו של יצחק מתחיל בפועל בפסוק כ' בציון כרונולוגי של גילו בעת נישואיו עם רבקה: **"ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה"**. חתימת הסיפור בפסוק כו היא אפוא כעין הפתיחה: **"ויצחק בן ששים שנה בלדת אתם"**. בכך נקבע משך הזמן שמפתיחה ועד חתימה, מנישואין ועד להורות - עשרים שנה - ומתקבל אף לוח הזמנים של תקופת עקרותה של רבקה ושל הריונה בסופה של תקופה זו.

2. וכך כותב רשב"ם בפירושו לפסוק כ:

"בן ארבעים שנה - וכתוב (בפסוק כח) 'בן ששים שנה בלדת אתם' - משני הפסוקים הללו למדנו שהייתה עקרה עשרים שנה"

למרות זאת נרצה לטעון ששמונה פסוקים אלה (יט-כו) אינם אלא מחציתו של סיפור, וכי סיפורנו הולך ונמשך עד סופו של פרק כ"ה, כפי שמורה חלוקת פרשיות המסורה, הכוללת את פסוקים יט-לד בפרשה אחת, הפתוחה מלפניה ומאחריה. מלבד חלוקת פרשיות המסורה ניתן לבסס את טענתנו על הראיות הבאות:

א. המילים הפותחות את פסוק כז - **"ויגדלו הנערים"** - אינן מתאימות לפתוח סיפור חדש, שכן הן נסמכות אל הסיפור הקודם: אותם נערים שתוארו קודם לכן ב'קטנותם' - בשעת לידתם, גדלו ובחרו להם איש את משלח ידו. לו הייתה כאן התחלה של סיפור חדש, ראוי היה לפתוח אותו בפתיחה המורה על התחלת סיפור. גם הצגת גיבורי הסיפור בראשו בכינוי 'הנערים' אינה מתאימה לתחילתו של סיפור חדש: סיפור חדש היה צריך להציגם בשמותיהם.

ב. רצף אירועים דומה מתואר בסיפור אחר בתורה, בראש פרק ד' בבראשית: אף שם פותחים בזוג ההורים אדם ואשתו, ומיד עוברים לתיאור שאלו שלביו: היריון;

פרשתנו (בראשית כ"ה, יט) מתחילה את סיפור תולדות יצחק: **"וואלה תולדת יצחק..."**, ואנו נרצה בשיעור השבוע לעשות בחלקו השני של פרק כ"ה הפותח את פרשתנו

1. בראשית כ"ה יט-לד:

יט ואלה תולדת יצחק בן-אברהם אברהם הוליד את- יצחק. כ ויהי יצחק בן-ארבעים שנה בקחתו את-רבקה בת-בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה. כא ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו. כב ויתרצו הבנים בקרבה ותאמר אם-כן למה זה אנכי ותלך לדרש את- ה'. כג ויאמר ה' לה שני גיים בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר. כד וימלאו ימיה ללדת והנה תומם בבטנה. כה ויצא הראשון אדמוני פלו כאדרת שער ויקראו שמו עשו. כו ואחרי-כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו ויקרא שמו יעקב ויצחק בן-ששים שנה בלדת אתם. כז ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים. כח ויאהב יצחק את-עשו כי-ציד בפיו ורבקה אהבת את-יעקב. כט ויזד יעקב נזיד ויבא עשו מן-השדה והוא עיף. ל ויאמר עשו אל-יעקב הלעיטני נא מן-האדם האדם הזה כי עיף אנכי על-בן קרא-שמו אדום. לא ויאמר יעקב מכרה כיום את-בכרתך לי. לב ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכרה. לג ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכר את-בכרתו ליעקב. לד ויעקב נתן לעשו לחם ויזיד עדשים ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את-הבכרה.

לכאורה הפרק הראשון בסיפור תולדות יצחק מסתיים בפסוק כ"ו: **"ויצחק בן ששים שנה בלדת אתם"**. זוהי חתימה פורמלית אופיינית לסיפורים במקרא, שבה מציין הכתוב את זמנו של המסופר לפני כן, ובכך מעניק

העקיבה הראשונה שאליה מכוון עשו היא 'לקיחת בכורתו' במעשה הנזיד, בעוד שבסיפורנו משמשת דווקא העקיבה שבשעת הלידה כעילה לשמו של יעקב. נמצא שהשם יעקב נדרש על ידי עשו בשנית אודות המעשה שעליו מסופר בחלק השני של סיפורנו (וכן על לקיחת הברכה שבפרק כ"ז).

נמצינו למדים כי שני חלקי הסיפור מנמקים הן את השם אדום והן את השם יעקב בשני נימוקים.

ה. בסיפור השלם פועלות ארבע דמויות בלבד, בשני צמדים: יצחק ורבקה, יעקב ועשו. בכל אחת מחלקיו של הסיפור תופס אחד הצמדים את המקום המרכזי. במחצית הראשונה הדמויות העיקריות הן יצחק ורבקה, ההורים. שמות האחים, עשו ויעקב, מופיעים, כמובן, רק בסופה של מחצית זו: פעמיים מופיע שמו של עשו, ופעם אחת - שמו של יעקב.

במחצית השנייה הדמויות העיקריות הן עשו ויעקב, ואילו יצחק ורבקה נזכרים רק פעם אחת, בתיאור העדפותיהם השונות ביחס לבנים (כח). במחצית זו נזכר שמו של עשו שבע פעמים, ואילו שמו של יעקב נזכר שמונה פעמים; ובכך מתאזן היתרון בהופעת שמו של עשו במחצית הקודמת. שוויון מספר ההופעות של שמות האחים - תשע פעמים כל שם - יכול להצטרף אף הוא לראיות על אחדות הסיפור השלם.

תיחום זה של הסיפור מגדיר אפוא את הנושא שלו כ: **"סיפור לידתם ונעוריהם של יעקב ועשו"**. (וראו להדגיש שאין זה סיפור מאורעותיו של יצחק לשם עצמם, כפי שעשוי הקורא לסבור על סמך פתיחתו של סיפורנו - "ואלה תולדות יצחק", מכיוון שפתיחה זו רומזת תמיד לצאצאיו של האדם, אף כאשר היא עוסקת בקורותיו. קורותיו מסופרים כרקע להיווצרות השושלת שלו, וכפי שפירש רשב"ם)

שתי מחציותיו של הסיפור והקבלתן זו לזו
במהלך הדיון בתיחומו של סיפורנו נחשפו מאליהן שתי מחציותיו השוות, בנות שמונה פסוקים כל אחת: **מחצית א** (יט-כו) - סיפור לידתם של יעקב ועשו, הכולל אף את הרקע שלה: נישואי יצחק ורבקה, עקרותה של רבקה ופקידתה, קשיי ההיריון ולבסוף תיאור הלידה המיוחדת והשמות שניתנו לנולדים.

מחצית ב (כז-לד) - סיפור נעוריהם של שני האחים. ראוי לציין שהמילים הפותחות מחצית זו - "ויגדלו הנערים" - מדלגות על פני פער זמן של שנים ומציבות את הקורא מול שני צעירים שכבר בחרו להם איש את משלח ידו. מחצית זאת העוסקת בנעורי עשו ויעקב כוללת אף את

לידתם של שני בנים; הבחנה ביניהם באמצעות השמות שניתנו להם - קין והבל; פיצול מקצועי ביניהם משגדלו (הדומה לזה המתואר בסיפורנו); וכל אלו מובילים לשלב העיקרי בסיפור - עימות בין האחים. מחמת הדמיון הרב נראה כי שני הסיפורים הללו שייכים לסוגה ספרותית אחת: סיפור עימות בין שני אחים הנבדלים איש מאחיו מבטן ומלידה. לכן כפי שבפרשת קין והבל אנו רואים את הסיפור כמכלול אחד, גם בפרשתנו אין סבה להפריד בין השלבים השונים של הסיפור.

ג. מוטיב השמות של שני האחים והנמקתם חורז את שני חלקי הסיפור. בחלקו הראשון של הסיפור, בפסוקים כה-כו, מנומקים השמות עשו ויעקב בדרך שבה הופיעו השניים בשעת לידתם. אולם בחלק השני של הסיפור מופיע שם נוסף לעשו - אָדוּם, והוא מנומק במעשה שתואר שם (ל):

"ויאמר עשו אל יעקב: הלעיטני נא מן האדם האדם הזה... על כן קרא שמו אדום"

ושם זה 'אדום' נרמז כבר בחלק הראשון של הסיפור (כה):

"ויצא הראשון אדמוני"

וכשם ששני חלקי הסיפור מנמקים את השם 'אדום', האחד ברמז והאחר בפירוש, כך נראה בהמשך מנמקים שניהם אף את השם יעקב, האחד בפירוש והאחר ברמז.

ד. מאמציו של יעקב בחלק השני של הסיפור לרכוש את הבכורה מעשו תוך ניצול רעבונו ועייפותו, אינם אלא מימוש של מה שנתגלה באופן סמלי כבר בעת הולדתם של האחים התאומים (פסוק כו):

"ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו, ויקרא שמו יעקב"

יעקב מוציא לפועל את מה שנקבע בסמליות גורלית כבר בשעת הולדתו (ואולי עוד בטרם נולד).

סיפור קניית הבכורה על ידי יעקב בנסיבות הנראות כניצול חולשתו של עשו הוא מעשה עקיבה נוסף, המנמק מחדש את השם 'יעקב'¹. דרשת השם יעקב על שם המאורע של קניית הבכורה - לא אנו הדורשים אותה, כי אם עשו עצמו, והוא עושה זאת להלן במילים מפורשות **3. בראשית כ"ז, לו:**

ויאמר: הכי קרא שמו יעקב, ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח, והנה עתה לקח ברכתי.

1 השם "יעקב" הוא פועל בעתיד, ועל כן ראוי הוא להידרש על מעשי עקיבה שעתיד הנולד לעשותם - בלקיחת הבכורה מעשו ובלקיחת הברכה ממנו. לפי זה צריך לומר שנותן השם אכן ראה באחיזת העקב רמז לבאות, ועל כן קרא לנולד "יעקב" ולא "עוקב" או "עקב". בהזדמנות זו כדאי להעיר כי אף השמות ישמעאל ויצחק הם על שם העתיד.

המאבק ביניהם התחיל כבר בבטן אמם, והוא ימשיך מרגע שייפרדו ממעיה ויצאו לאוויר העולם. וכך אכן פירש רד"ק את דבר ה' הזה (ראה בהמשך) התרוצצות זו שבין הבנים והמתח השרוי ביניהם מבטן אמם מקרינים אף על הסובבים אותם - על הוריהם:

"ויהאב יצחק את עשו כי ציד בפיו, ורבקה אהבת את יעקב".

הפיצול באהבת ההורים לשני בניהם מהווה השלכה של אותה 'התרוצצות' בין יעקב לעשו. אהבתו של יצחק לעשו מנומקת במשלח ידו של עשו

5. ראב"ע:

"כי ציד בפיו - מביא ציד בפיו"

אהבתה של רבקה, לעומת זאת, אינה מנומקת בשום טעם. רשב"ם משער שני טעמים לאהבתה:

האחד קשור בפסקה 1א - "שהייתה מכרת בתומתו" האחר קשור בפסקה א - "וגם ממה שאמר הקב"ה (בפסוק כג) 'ורב יעבד צעיר'".

ההקבלה ב-ב1: על הקבלה זו כבר עמדנו בסעיף הקודם בראיות שהבאנו לאחדות הסיפור (ראיות ג-ד). מה שנעשה בפסקה ב שלא מדעת יעקב - אחיזת עקבו של עשו - הוא סמל ליחס בין האחים כפי שיתבטא בכמה אירועים במהלך חייהם. בפסקה ב1 עוקב יעקב את עשו בשנית, אך הפעם נעשה הדבר מדעת העוקב ומדעת הנעקב גם יחד.

גם שמו של עשו 'אדום', שבפסקה ב נרמז טעמו **במראהו החיצוני** "אדמוני", מנומק בפסקה ב1 **בהתנהגותו** של עשו - בלהיטותו אחר "האדם האדם הזה".

משמעות הסיפור על פי הזיקה שבין שני חלקיו

ועדיין נשאלת השאלה: מה תרומתה של תיחומו של הסיפור השלם וחשיפת מבנהו כסיפור הבנוי משתי מחציות המקבילות זו לזו בהקבלה פשוטה - להגדרת הנושא של הסיפור? וכמו כן הגדרנו לעיל את נושא הפרק כ"סיפור הלידה וסיפור הנעורים של יעקב ועשו", אולם מהו המחבר בין שני המרכיבים הללו של הסיפור?

לדעת הרב אלחנן סמט, התשובה לשתי השאלות שהצגנו היא כדלהלן: הנסיבות המיוחדות של הלידה ושל מה שקדם לה, כפי שהן מתוארות בחלקו הראשון של הסיפור, הן שקובעות את תכונותיהם ואת מעשיהם של הנולדים, כמתגלה בפרשת נעוריהם בחלקו השני. סצנת ההיריון וסצנת הלידה הן המפתח לאירועי חייהם של הנולדים. אין זאת אומרת שהאחים הנולדים הם משוללי בחירה חופשית ביחסיהם ההדדיים, ובכל זאת מכיל סיפור חייהם מראשיתו, בתמציתיות סמלית מרשימה ובחזון נבואי מפורש, את כל העתיד להתהוות ביניהם,

תיאור יחס ההורים אל בניהם (כח) ואת סצנת מכירת הבכורה (כט-לד).

לאור זאת נשאלת השאלה מה היא הזיקה המהותית בין שתי מחציותיו של הסיפור: האם קיימת ביניהן הקבלה, ואם כן - מהו אופייה.

לכאורה נראה שלפסוקים יט-כא שבמחצית הראשונה (נישואי יצחק ורבקה ועקרותה של רבקה עד להריונה) אין הקבלה במחצית השנייה, והם משמשים מבוא לסיפור כולו. פסוקים אלו מקשרים את סיפור הזוג השני של האבות אל סיפורו של זוג האבות הראשון: גם רבקה, יורשתה של שרה, היא עקרה. אך בעיקר מהווה הסיפור על עקרותה של רבקה הכנה ללידה מיוחדת ולבנים שאינם רגילים. עשרים שנות ציפיה קדמו לבואם של תאומים אלה לעולם, ומעתה ואילך ימלאו הללו את חיי הוריהם כבנים יחידים.

לעומת זאת, נראה כי לשני הנושאים האחרים הנידונים במחצית הראשונה יש הקבלה במחצית השנייה. הבה נציב תחילה זה מול זה את הנושאים המופיעים בשתי המחציות על פי סדר הופעתם, ואחר נבאר מדוע הם מקבילים:

1. המחציות בסיפור לידת ונעורי יעקב ועשו:

מחצית א

א. (כב-כג) סבל ההיריון של רבקה ופשרו בדברי ה' במשלח ידם של האחים ופיצול אהבת ההורים להם

מחצית ב

א1. (כז-כח) הפיצול במשלח ידם של האחים ופיצול אהבת ההורים להם

ב. (כד-כו) לידת התאומים, ב1. (כט-לד) מכירת תיאור כל אחד מהם הבכורה כהנמקה לשם שניתן לו

ההקבלה א-א1: בפסקה א מתואר כי בעת הריונה של רבקה - "ויתרוצצו הבנים בקרבה", ובלכתה לדרוש את ה' נאמר לה בנבואה: "שני גוים בבטןך ושני לאמים ממעיך יפרדו...". בא1 מתואר המשכה של התרוצצות זו וראשיתה של הפרדה בין שני האחים השונים כל כך זה מזה, אלא שעתה אין ההתרוצצות בבטנה של רבקה אלא בבית ההורים. כקין והבל בשעתם, מחלקים אף עשו ויעקב את העולם ביניהם. עשו בוחר לו את השדה - את החקלאות ואת הצייד, ואילו יעקב בוחר לו את מרעה הצאן - את ישיבת הרועה באוהלים (רשב"ם, ראב"ע). פיצול זה בין האחים בבחירת משלח ידם מקפל בתוכו את העימות הגדול שנתקיים בעולם הקדום בין שני ענפי התרבות האנושית - בין עובדי האדמה לבין רועי הצאן. אמנם דבר ה' שנאמר לרבקה עוסק ב"שני גוים" ושני לאמים", אולם מסביר הרב סמט שאין הכוונה שרק בעת היותם לעמים יתחיל המאבק בין שני האחים. אדרבה:

9. כ"ח, ח-ט:

"וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו. וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל בן אברהם..."

ב. דמותה של רבקה אינה מרכזית בסיפורנו כפי שהיא מרכזית בסיפור שלהלן. ובכל זאת מתגלה בה בסיפורנו קו אופי מיוחד, החוזר ומתגלה בה גם בסיפור הבא ובכך חושף לפנינו דמות נשית מיוחדת (בראשית כ"ה, כב):
ויתרצו הבנים בקרבה, ותאמר: אם כן למה זה אנכי?
נראה שפשוטה של תגובתה זו של רבקה לקשיי ההיריון הוא כפירוש רמב"ן:

10. הרמב"ן:

והנכון בעיניי כי אמרה: אם כן יהיה לי - למה זה אנוכי בעולם, הלוואי אינני, שאמות או שלא הייתי.

11. ואף חזקוני פירש כן:

"אם כן - גדול צער היריון, למה זה אנוכי קיימת בחיים, נוח לי שאמות מיד, ולא אסבול עוד צער היריון ולידה".
(הערה: פירושם של חזקוני ורמב"ן עומד אל מול פירושי רש"י, ראב"ע-רד"ק וספורנו. רמב"ן מתנגד לפירושים אלו מטעמים שונים, ואילו את פירושו הוא מחזק בפסוק מאיוב (י"ט) "כאשר לא הייתי אהיה".)
תגובה דומה לקושי שעומד בפניה אנו מוצאים שוב בדבריה אל יצחק

12. בראשית כ"ז, מו:

ותאמר רבקה אל יצחק: קצתי בחיי מפני בנות חת, אם לקח יעקב אשה מבנות חת... למה לי חיים?

וראוי לשים לב למבנה התחבירי הדומה של שני משפטי התלונה הללו, המנוסחים כשאלות רטוריות. דמיון זה מחזק את פירוש רמב"ן-חזקוני למשפט הראשון. משפט תלונה נוסף האמור כשאלה רטורית נמצא בדבריה של רבקה ליעקב בפסוק מה: **"למה אשכל גם שניכם יום אחד?"** יש לשים לב שכל משפטי התלונה של רבקה נועדו לשמש דחף למעשים, שלה עצמה ("ותלך לדרש את ה'"), של יעקב ("קום ברח לך אל לבן אחי") או של יצחק (המשלח את יעקב חרנה בהנחייתה)

ג. תיאורו של עשו בעת לידתו

13. בראשית כ"ה, כג

"כלו כאדרת שער"

ממשיך להופיע כנתון חשוב גם בסיפור הבא, שם טוען יעקב כנגד תכניתה של אמו

14. בראשית כ"ז, יא

"הן עשו אחי איש שער, ואנכי איש חלק"

הפתרון שמצאה רבקה לכך הוא

15. בראשית כ"ז טז:

"ואת ערת גדיי העזים הלבשה על ידיו ועל חלקת צואריו"

הן ביחסייהם האישיים כאחים והן ביחסים שבין העמים העתידיים לצאת משניהם.

לדעת הרב אלחנן סמט, תפקידה של פרשת הנעורים בסיפורנו הוא להתחיל את תיאור ההוצאה מן הכוח אל הפועל של מה שמסומל במחצית הראשונה בסצנות ההיריון והלידה **כבר בגוף הסיפור הזה עצמו**. ודבר זה נועד ללמד בעיקר על ההמשך. המימוש המוקדם של המסומל בראש סיפורנו - כבר בנעוריהם של האחים ובגופו של סיפור זה עצמו - מלמד כי "נכון הדבר מעם הא-להים, וממהר הא-להים לעשותו". מה שמתגלה בסיפורנו כבר בנעוריהם של האחים, ילך ויתגלה ביתר שאת בהמשך עלילת חייהם. כלומר תיאור ההיריון והלידה הוא מעין 'צופן גנטי' (כמעט כמשמעו) של רקמת החיים המורכבת שתלך ותתגלה בהמשך המקרא.

סיפורנו כמבוא לסיפור ברכותיו של יצחק

אמרנו כי סיפור הלידה והנעורים של יעקב ועשו משמש תשתית למה שיסופר עליהם בהמשך חייהם. דבר זה נכון בייחוד ביחס לסיפור הגדול והחשוב ביותר המתאר את היחס בין שני האחים - סיפור הברכות שבפרק כ"ז. שני הסיפורים הללו קשורים בכמה ממדים, וראשית נציין את הקשרים מבחינת הנתונים הטכניים של העלילה ומבחינת האפיון של הדמויות. נלך על פי הסדר שבסיפורנו:

א. נראה שאין זה מקרי כי גיל הנישואין של יצחק -

6. בראשית כ"ה, כ

"ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה"

חוזר בראש הסיפור הבא ביחס לעשו

7. בראשית כ"ו, לד:

"ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אילן החתי".

8. המדרש (בראשית רבה סה, א) עמד על כך:

...כיוון שהגיע לארבעים שנה, דימה עצמו לאביו. אמר: מה אבא נשא אישה בן ארבעים שנה, אף אני נושא אישה בן ארבעים שנה.

נמצינו למדים כי לא רק יצחק אהב את עשו, אלא אף עשו היה קשור בקשר מיוחד לאביו והשתדל להידמות אליו ולהפיק ממנו רצון. דבר זה ניתן ללמוד מכמה מקומות נוספים, כגון מפסוקים ג-ד בפרק כ"ז ניתן ללמוד כי עשו היה רגיל לכבד את אביו לעתים מזומנות במטעמים שהיו אהובים על אביו ושהכינים מצידו;

מפסוקים לד-לח ניתן ללמוד על הערצתו הגדולה של עשו לאביו ועל אמונתו הגדולה בחשיבות הברכה שיברכהו; מפסוק מא ניתן ללמוד על זהירותו בכבוד אביו, שכל זמן שהוא חי כבש עשו את רגשותיו והחליט להימנע מכל מעשה נקמה ביעקב, ומסופו של הסיפור

עשו הביא לאביו **מצידו** (ל), ואילו יעקב הביא לו **מצאנו**, (שאת בשרו הפכה רבקה בידיה המיומנות למטעמים כעין בשר הציד)
 ז. אהבתו של יצחק לעשו מנומקת בסיפורנו במילים
"כי ציד בפיו".

24. מפרשי הפשט פירשו זאת על פי דרכו של אונקלוס:
"ארי מצידיה הוה אכיל" - 'משום שמצידו היה אוכל'.
 דבר זה מומחש בראשיתו של סיפור הברכות, בבקשתו של יצחק מעשו (בראשית כ"ז ג-ד)
"וצא השדה וצודה לי ציד. ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי, והביאה לי ואכלה"
 משמע כי כך הייתה דרכו של עשו לכבד את אביו.

ח. תיאור הפיצול באהבתם של יצחק ושל רבקה את בניהם (פסוק כח) הוא מבוא חשוב ונחוץ לסיפור הברכות, כפי שמציין רשב"ם:

25. הרשב"ם

והוצרך להקדים כאן אהבת יצחק לעשו ורבקה את יעקב, להודיע מה שכתוב לפנינו: יצחק רצה לברך עשו, ורבקה הערימה לברך את יעקב.

הקשרים ההדוקים שהראנו בין סיפורנו ובין סיפור הברכות שיבוא להלן, מביאים אותנו לראות בסיפורנו מצג מורחב לסיפור הברכות. לכן, ננסה כעת להבין כיצד מכשיר סיפורנו את הדרך להבנה נאותה של סיפור הברכות, ובפרט במימד השיפוט וההערכה של המעשים ושל האישים בסיפור ההוא

"ורב יעבד צעיר"

בעיונים לפרשת השבוע שואלת נחמה ליבוביץ ע"ה ביחס לסיפור הברכות את השאלה הבאה:

26. נחמה ליבוביץ ע"ה ביחס לסיפור הברכות:

"מהי דעת התורה על המעשה הזה [=לקיחת הברכה במרמה]? מהי הערכתה? יודעים אנו... שאין הסיפור המקראי נוהג להוציא משפטו ישירות על מעשי האישים הפועלים..."

לדעת הרב סמט סיפורנו הפותח את תולדות יצחק שהם יעקב ועשו מעניק פרספקטיבה רחבה להערכתן המוסרית של הדמויות הפועלות בשני הסיפורים ולהבנת מניעיהן. לדעת הרב סמט לא ניתן להבין כראוי את האישים ואת המעשים שעליהם מסופר באותם סיפורים אם אין נותנים את הדעת על כך שהאבות פעלו מתוך התודעה כי הם בחירי א-לוהים, מייסדי עמו ויורשי נחלתו. תודעת הייעוד הזו מעניקה לרבים ממעשיהם משמעות של מעשים מכונני עתיד וקובעי גורל היסטורי. לכן לדעת הרב סמט אף את סיפור הברכות לא ניתן להבין ללא הכרת תודעת הייעוד המפעמת הן ברבקה והן

מאוחר יותר, בעמדו לפני אביו המנסה לבחון מי הוא העומד לפניו, נאמר

2. 16. בראשית כ"ז כב-כג: אונקלוס על בראשית כ"ה כח:

"ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו ויאמר: הקל קול יעקב והידים ידי עשו. ולא הכירו, כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערות".

ומדייק הרב סמט, שרק עצם עובדת היותו של עשו איש שער מלווה אותנו מסיפור הלידה אל סיפור הברכות, אלא אף הדימוי לשעירותו - "כאדרת שער" - שב ומופיע בסיפור הברכות: עורות גדיי העזים שהלבישה רבקה על ידי יעקב הם בעצם אדרת שער של ממש; הדימוי הופך לממשות.

ד. כבר הזכרנו (לעיל סעיף א) כי השם 'יעקב', הקשור בעקיבת יעקב את עשו, נדרש בפי עשו על לקיחת הברכה ממנו.

ה. משלח ידו הכפול של עשו המתואר בסיפורנו

17. כ"ה, כז

"ויהי עשו איש יודע ציד, איש שדה"

(ומפרש ספורנו: "איש שדה - יודע בעבודות האדמה"), מתבטא בשני מקומות בסיפור הברכות. ידיעת הציד שלו מתבטאת בבקשת יצחק ממנו

18. בראשית כ"ז, ג

"ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי ציד"

(וחזקוני עמד על הקשר הזה). אף יעקב המתחזה לעשו מזמין את אביו (שם כ):

19. בראשית כ"ז, כ

"קום נא שבה ואכלה מצידיו".

בטרם לכתו אל יצחק הלבישה רבקה את יעקב "את בגדי עשו בנה הגדל", וכאשר הריח יצחק את ריח בגדיו אמר

20. בראשית כ"ז, כז:

"ראה, ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' "

ריח זה הוא ריח השדה שאותו עובד עשו ושבו הוא מוצא ברכה, כיצחק אביו בשעתו

21. בראשית כ"ו, יב:

"ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו ה' "

ו. אף משלח ידו של יעקב "יושב אהלים" שמתפרש על פי **22. החזקוני:**

"יושב אהלים - לפי פשוטו: אוהלים של צאן"

מתקשר לסיפור הברכות, שכן רבקה מצווה עליו

23. בראשית כ"ז, ט

"לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים..."

שגם יהיו לאבות של שני עמים, וש"מתוך שהתחיל לומר לה" זאת "גמר ופירש לה כל העתידות".

על פירוש זה מקשה הרב סמט קושיה כפולה: ראשית, האם די בעובדה שבבטנה של רבקה נמצאים תאומים להסביר את ההתרוצצות שהיא חשה בה? האם כל אישה שתאומים בבטנה חשה כך? שנית, קיים חוסר-התאמה קיצוני בין אופייה הרפואי של השאלה שעמה באה רבקה לבין הנבואה הנשגבה שנאמרת לה ללא כל צורך.

לכן לדעת הרב סמט, במקרה זה חתירתם של מפרשי הפשט המובהקים אל הפירוש הראליסטי (ובהקשר שלנו, בתחום הרפואי) מסיטה אותם מלראות כי פשוטו של מקרא מצוי הרחק מעל ומעבר לאותו פירוש ראליסטי.

רבקה, החשה שהריונה אינו היריון רגיל (ראב"ע: "שאלה לנשים שילדו אם אירע להם ככה, ותאמרנה: לא!"), הולכת לדרוש את ה', ביטוי שמשמעו בהקשרים דומים במקרא הוא פנייה לנביא כדי לברר את העתיד². ואכן תשובת ה' מגלה לרבקה עתיד רחוק, שבו, ורק בו, טמון ההסבר לקשיים המיוחדים שיש לה בהריונה. וכך פירש זאת רד"ק:

30. הרד"ק:

אמר לה הנביא בשם ה' כי זה השינוי שמצאה בעצמה על ידי עובריה, סימן למה שעתידין להיות. כי שני גוים יהיו - לא יהיו לגוי אחד... והסימן - כי גם בבטן רצים זה כנגד זה, והוא לאות כי כן יעשו משייולדו ועמדו על דעתם... ממעיך יפרדו - משיצאו ממעיך ייראה בהם שהם נפרדים זה מזה... כמו שאמר כי זה יהיה איש ציד בפיו זה איש תם, וכן יהיו נפרדים בלבבות...

ועדיין יש מקום לדקדק בנבואה זו ולנסות להבין ביתר דיוק כיצד היא מבארת את קשיי ההיריון של רבקה. שתי ההקבלות אינן דומות זו לזו לא מבחינת תוכן ולא מבחינת צורתן. הנושא של ההקבלה הראשונה הוא "שני גוים", והיא בנויה כהקבלה פשוטה ומתפתחת:

שני גוים בבטןך

ושני לאמים ממעיך יפרדו.

ההקבלה השנייה, לעומת זאת היא כיאסטית, והנושא מתחלף בה מצלע לצלע:

ולאם מלאם יאמץ רב יעבד צעיר.

נושאו של המשפט הראשון הוא הלאום שיאמץ - שיחזק - מן הלאום השני, והוא אף מופיע קודם לו באותו משפט. בצלע השנייה של התקבולת מתחלף הסדר ומתחלף הנושא: הרב - הגדול מן השניים - יעבוד את הצעיר (שהוא זה שיאמץ ממנו). סיום זה של הנבואה

ביעקב ביחס לעתיד: שניהם יודעים כי יעקב הוא האמור להיות אבי האומה שעתידה להיכנס בברית עם ה' ולשאת את ברכת אברהם. לפיכך הם חדורים בהכרה כי הענקת הברכה לעשו, כפי שמתכוון יצחק לעשות, היא טעות חמורה, המנוגדת לתוכנית הא-לוהית, ועליהם מוטל לעשות הכול כדי לתקנה, אף אם תיקון זה יגרוור תוצאות קשות וחמורות בחייהם בהווה. תודעת ייעוד זו של השניים - מקורה בסיפורנו, כפי שיתברר להלן.

כאשר הרתה רבקה חשה בקושי מיוחד בהריונה. הכתוב מגדיר קושי זה במילים "ויתרצו הבנים בקרבה", ובזאת הוא מקדים ומגלה לנו מה שלרבקה עדיין אינו ידוע: כי בבטנה שני בנים תאומים. רבקה הולכת לדרוש את ה' בדבר קשיי הריונה, והתשובה שהיא מקבלת מאת ה' כוללת חזון נבואי לימים רחוקים. הנבואה הזו אמורה בלשון של שירה, והיא בנויה משתי תקבולות בראשית

27. בראשית כ"ה כג:

שני גוים בבטןך ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר.

ונשאלת השאלה מה תשובה יש בכך לדרישתה את ה' בשאלת הקושי שבהריונה? כך ביאר רשב"ם את התשובה:

28. הרשב"ם על הפסוק:

שני גוים - אל תיראי, כי צער העיבור שלך בשביל ששני תאומים יש בבטןך. שמרובה צער העיבור של שניים מעיבור האחד.

לפי זה, פנייתה של רבקה לדרוש את ה' לא הייתה אלא כפנייתה של אישה הרה בימינו לבדיקת אולטרה-סאונד כדי לברר את תקינות הריונה. וכך אכן פירש זאת

29. החזקוני:

"יודעת הייתה בעצמה שלא מלאו ימיה ללדת, ודואגת שמה תפיל".

אף התשובה שקיבלה רבקה מאת ה', בטרם היות מכשור רפואי מודרני, לא הייתה, לפי פירוש זה, אלא: 'הסירי דאגה מלבך, הריוןך תקין וקשייו נובעים מהיות תאומים בבטןך'. לפי פירוש רשב"ם (שאף חזקוני מאמצו, ואף רמב"ן בפירושו הראשון), עיקר התשובה לרבקה נמצאת בתיבה "שני" החוזרת פעמיים בתקבולת הראשונה. אבל אם כך מה צורך אפוא בהמשך הנבואה? רשב"ם עונה על כך:

ומתוך שהנביא התחיל לומר לה, גמר ופירש לה כל העתידות.

אולם השאלה היא מדוע הנביא 'התחיל לומר לה' כי בבטנה שני 'גוים' ושני 'לאומים', ולא הסתפק בתשובה כי בבטנה שני תאומים? על כך מסתבר שרשב"ם היה עונה, כי מתוך שאמר לה כי בבטנה 'שניים', פירש לה

2 כך שולח בן הדד מלך ארם החולה את חזאל עבדו אל אלישע הנביא ומצווה עליו (מל"ב ח', ח) "ודרשת את ה' מאותו לאמר: האחיה מחלי זה".

32. ושוב חזר על כך בפירושו לפסוק כח ד"ה ורבקה אוהבת את יעקב:

"שהייתה מכרת בתומתו, וגם ממה שאמר הקב"ה 'ורב יעבד צעיר' "

בבוא יצחק לברך את אחד מבניו בברכות של שלטון ועצמה, יודעת רבקה על פי הנבואה למי ראויות ברכות אלו; הנבואה שקיבלה בהריונה היא המפתח לברכות של יצחק. אפשר להווכח בכך מהשוואת דברי הנבואה שקיבלה רבקה "ולאם מלאם יאמץ, ורב יעבד צעיר" לדברי הברכה שבפי יצחק

33. בראשית כ"ז, כט:

יעבדך עמים וישתחוו לך לאמים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך

אף יצחק יודע כי אחד מבניו יעבוד את אחיו בן אמו, אלא שבנוסח דבריו נותרה השאלה מי יעבוד את מי פתוחה, ודבר זה תלוי, כמובן, בשאלה על מי חלה הברכה בפועל. לו היה עשו מקבל את הברכה, הייתה ברכה זו סותרת בעליל את דבר הנבואה שקיבלה רבקה.

'שבירת הסימטרייה' בשלושה אפיונים של עשו ויעקב
בהמשך סיפורנו מעומתים שני האחים התאומים בשלושה עימותים קצרים (עוד קודם העימות הגדול ביניהם בפרשת מכירת הבכורה):

א. בתיאור לידתם

ב. בתיאור משלח ידם

ג. בתיאור אהבת יצחק את עשו ורבקה את יעקב.

שלושת העימותים הקצרים הללו ממשיכים את ההתרוצצות המוקדמת של השניים בבטן אמם ומתחילים להוציא מן הכוח אל הפועל את דבר ה' לרבקה.

בניתוח שלושת העימותים הללו נלך בעקבות יוסף צמודי במאמרו 'מקבילות וניגודים - על דרכי האפיון בסיפורי המקרא' שבתוך ספרו עיון שני במקרא. וכך הוא כותב בפתח מאמרו:

מן המפורסמות הוא, שבדרך כלל נמנע המקרא מאפיון ישיר של הדמויות בידי המספר, אלא נוקט לרוב בדרכי עקיפין... אחת מדרכי האפיון השכיחות במקרא היא העמדת זוג דמויות שונות ואפילו מנוגדות בסיטואציה מקבילה, בסימטרייה ניגודית, באופן שכל דמות מאירה את זולתה ומוארת על ידה בפעולת גומלין.

33. המחבר מדגים זאת בסיפור הראשון במקרא שבו הוא מגלה את התופעה - בסיפור קין והבל. בפסוק (ד', ג-ג)

"ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה"

והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן"

קיימת תופעה שהוא מכנה אותה 'שבירת הסימטרייה בשתי צלעות הפסוק': "ויבא קין לעומת 'והבל הביא

הוא סיום מפתיע, ועיקר ההפתעה הוא בכך שאין זו דרכו של עולם: בדרך כלל הגדול שבאחים הוא הבכור, בעל השלטון על משפחתו ויורשם של הנכסים הארציים. המבנה הכיאסטי של ההקבלה השנייה והשבירה המפתיעה של הסגנון הסתמי של הנבואה במילותיה האחרונות אינם אלא עיצוב סגנוני, שנועד להבליט את החידוש המפתיע שיש במילים אלו מבחינת התוכן: "ורב יעבד צעיר".

שינוי זה ממנהגו של עולם יחייב את הצעיר בימאמץ ניכר כדי שיוכל לגבור על אחיו הגדול ("ולאם מלאם יאמץ"), ומאמץ זה עצמו יעורר את כוחות ההתנגדות של אחיו ה"רב" - **ומכאן התרוצצות הבנים בבטנה של רבקה.**

התשובה לרבקה נמצאת אפוא דווקא בסוף הנבואה, הפך פירושו של רש"י. אין די בעובדה שבבטנה של רבקה ישנם אבות לשני גויים להסביר את ההתרוצצות בקרבה. הסבר הדבר הוא במתח ובתחרות שביניהם. רמז ראשון לכך נמצא במילים "ממעיד יפרדו"; ועדיין אין הדבר ברור, שהרי כל שני תאומים נפרדים זה מזה בצאתם מרחם אמם. במשפט הבא מתבארת ההתרוצצות עוד יותר - "ולאם מלאם יאמץ"; ועדיין אין זה מחייב התרוצצות זו שבקרבת רבקה, שכן בדרך כלל במאבק בין שני עמים-אחים גובר הבכור על אחיו. רק משנאמר "ורב יעבד צעיר" מתברר עניין ההתרוצצות כל צורכו. עיקרו של פירוש זה נמצא בדרשה השנייה מדרשות הר"ן (מהדורת א"ל פלדמן, ירושלים תשט"ז עמ' כה).

לפי פירושו, לא זו בלבד שהתשובה לרבקה מצויה דווקא בסופה של הנבואה, ולא בתחילתה, אלא שתשובה זו גם **שונה במהותה** ממה שפירש רש"י. אין כאן דברי הרגעה לרבקה כי הריונה הוא 'נורמלי' בהתחשב בעובדה שהיא נושאת תאומים ברחמה אלא ההפך מכך: זהו באמת היריון **לא-נורמלי**, משום הפוטנציאל העתידי הטמון באותם שני אחים תאומים. בידיעת העתיד הזאת יש כדי להרגיע את רבקה: יש פשר לסבל ההיריון שלה, וכדאי הוא הסבל לקראת עתיד היסטורי יוצא דופן זה, שבו דווקא צעיר בניה - ומסתבר שהראוי מביניהם - יגבר על אחיו הבכור.

נבואה דרמטית זו, שניתנה לרבקה עוד בהיות בניה התאומים בבטנה, היא מפתח חשוב להבנת יחסה ליעקב בנה הצעיר ולהבנת פעולותיה בסיפור הברכות.

31. רש"י ציין זאת בביאורו למילים

"ורב יעבד צעיר - ולכך אהבה את יעקב, שאהבו הקב"ה"

ב'איש יודע ציד - איש שדה'. ושנית, הרי זה אפיון מוסרי. אין לו מקבילה בתיאורו של עשו³. אם מקובלת עלינו ההנחה, שפריצת סימטרייה במקרא אינה דבר מקרי או שרירותי, אלא רמז לעניין של משמעות, נצטרך לתהות כאן על פשרה... דווקא נדירותו של אפיון מוסרי ישיר במקרא מעניקה לכינוי זה משקל יחיד במינו.

ומוסיף הרב סמט שלא רק אפיונו המוסרי של יעקב כ'איש תם' מעניק לדמותו עדיפות (בדרך של 'פריצת סימטרייה') אלא אף תיאור משלח ידו. הביטוי "יושב אוהלים", שפירושו 'רועה צאן', הוא ניגוד כפול: הן להיותו של עשו "איש יודע ציד" והן להיותו "איש שדה", כלומר חקלאי. הניגוד שבין עובד האדמה לבין רועה הצאן מחזיר אותנו לניגוד שבין קין להבל ולעדיפותו של הבל על פני קין. ציד חיות הבר של עשו ורעיית הצאן בידי יעקב מנוגדים זה לזה אף ביתר חריפות: אמנם שני העיסוקים הללו קשורים לבעלי חיים, אך זיקת הצייד אליהם הפוכה מזו של הרועה; ועוד: שהצייד מאפיין שלב קדם-תרבותי בתולדות המין האנושי, בעוד שהחקלאות ורעיית הצאן, שניהם ענפים של התרבות האנושית.

39. ג. פסוק כח:

ויאהב יצחק את עשו ורבקה אהבת את יעקב. וממשיך יוסף צמודי ומסביר:

בסמוך לתיאור משלח ידם של הבנים מופיע שוב פסוק שיש בו אסימטריה. העדפתו של יצחק מנומקת. העדפתה של רבקה את יעקב אינה מנומקת. אך מה טיבה של ההנמקה 'כי ציד בפיו'...? חולשתו ל'מטעמים'... בהם ניתן לקנות את לבו, וכן ענינו שכהו לעת זקנה... [מלמדים]: יצחק אינו רואה דברים לאשורם! הוא 'רואה לעיניו': ראייתו היא חיצונית ושיפוטו מוטעה... בניגוד ליצחק מצטיינת רבקה בערנותה ובחדות ראייתה. העדר ההנמקה לאהבתה את יעקב כאילו אומר לנו, שאהבתה מובנת מאליה, שאין היא תלויה בדבר, ושיתרונו של יעקב גלוי...

ונוסיף על כך כי אפשר שאהבתה של רבקה ליעקב אינה מצריכה הנמקה, שהרי הנימוק נאמר כבר - הן באפיונו המוסרי כ'איש תם' והן בדבר ה' "ורב יעבד צעיר".

הוא תקבולת כיאסטית המעוררת את ציפיותינו להקבלה סימטרית שלמה, והתוספת 'גם הוא' מגבירה אותה... אך ההמשך 'מבכרות צאנו ומחלבהן' שובר את הסימטרייה המצופה, הן מצד המבנה התחבירי השונה, והן בהדגשה הכפולה, המבליטה את העדר מקבילתה בצלע הראשונה. שבירת הסימטרייה מביכה את הקורא ומאלצת אותו להעריך מחדש את מעשי האחים ולחוש בשוני הגדול ביניהם. את ההדגמה הרחבה ביותר של דרך האפיון הזאת מביא צמודי משלושת העימותים שצינו בסיפורנו.

35.

פסוק כה:

ויצא ראשון אדמוני כלו כאדרת שער ויקראו שמו עשו. ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו ויקראו שמו יעקב.

36. וכך מסביר זאת יוסף צמודי

כבר ברגע לידתם מסתמן הבדל גדול באופיים של שני האחים. העדר הסימטרייה בולט מלכתחילה דווקא משום שבאו לעולם כתאומים. באפיון ראשון של האחים מתוארת חיצוניותו החריגה של עשו... ואילו יעקב מאופיין במעשה חריג... מעשה המצביע כלפי פנים על המוטיבציה והרצייה שלו. אפשר לראות בכך רמז ראשון להבדלי האופי ביניהם... עשו מתגלה לפי מה שהוא, ויעקב מתגלה לפי רצייתו.

ומוסיף הרב סמט שמלבד ערכו של אפיון זה כשלעצמו, יש בתיאור הלידה הזה אימות ראשון לרבקה האם ביחס לנבואה שנאמרה לה בעת הריונה. בסמליות תמציתית מתבטאת כאן אי-השלמתו של הבן התאום השני (הצעיר) עם מעמדו: אחיות העקב פירושה עצירת מהלכו - הכשלתו - של ההולך ראשון. מעשה זה מבטא אפוא את נכונותו של הצעיר להתאמץ מבטן ומלידה כדי להשיג את הבכורה לעצמו. לרבקה - ולנו, הקוראים, עמה - נרמז כאן כי מה שהחל בבטנה נמשך עתה עם צאת האחים לאוויר העולם, ועתיד להימשך גם הלאה.

37. ב. פסוק כז: ויגדלו הנערים

ויהי עשו איש ידע ציד ויעקב איש תם יושב אוהלים.

38. וממשיך יוסף צמודי ומסביר

מבחינה ריתמית וצורנית יש כאן לכאורה סימטרייה גמורה, אך מצד התוכן היא נפרצת. כל אחד בחר במקצוע ההולם את אופיו ונטיותיו. עשו, ההרפתקן הסוער, בחר בחיי ציד, ויעקב, בעל החיים הפנימיים העמוקים, בחר בחיי שלווה של רועה. אך הכינוי 'איש תם' ליעקב חורג מן הסימטרייה. ראשית, אין קשר מהותי בין 'איש תם' ל'יושב אוהלים' כדרך שהוא קיים

3 המפרשים, שלא היו ערים לטכניקה הספרותית המתוארת בדברי צמודי, ניסו להשיב את הסימטרייה לפסוק. רש"י (בעקבות בראשית רבה סג, י) ביאר שאף בתיאור "יודע ציד" יש אפיון מוסרי של עשו: "יודע ציד - לרמות את אביו בפיו...". אפיון זה הפוך, לשיטתו, לאפיון "איש תם", שאותו פירש: "כלבו כן פיו. מי שאינו חריף לרמות קרוי תם". חזקוני ניסה לפתור את בעיית הניגוד הסימטרי בלא לסטות מן הפשט: "איש יודע ציד - אומנותו ברמאות, שאין צידת חיה ועוף בלא רמייה", ומקורו בדברי ראב"ע: "יודע ציד - לעולם מלא מרמות, כי רוב החיות בדרך מרמה יתפשו, ויעקב הפך עשו, כי הוא איש תם".

לדעת הרב סמט, לא יעקב ולא עשו סיפרו את סיפור מכירת הבכורה, ולכל אחד מהם היו בוודאי סיבות משלו לכך. אולם בבוא יעקב ליטול את הברכה, האמורה להינתן לבכור, הוא עושה זאת מתוך ידיעה שהוא רכש את זכות הבכורה מעשו, אשר ויתר עליה ומכרה ליעקב בשבועה. אולם אף בלא המשמעות המשפטית של מעשה המכירה, יש למעשה זה השלכה אחרת על סיפור הברכות: במעשה זה מתגלה עשו כמי שאינו ראוי לא לבכורה ולא לברכה.

מה היו מניעיו של יעקב בבקשו לרכוש את הבכורה מעשו? ודאי שלא התכוון להשיג יתרון כלכלי מידי על פני עשו (כגון ירושה פי שניים בנכסי אביו). הרי יעקב לא פרסם את המעשה כלל, וכיצד יממש על פיו יתרון כלשהו רק על סמך שבועה שנתן לו עשו ללא עדים וללא מסמך כתוב? לדעת הרב סמט מניעיו של יעקב נובעים מתודעת עתיד רחוק שבה הוא חי - מתודעת הייעוד שלו. ולעומת זאת מסכים עשו למכור את בכורתו תמורת לחם ונזיד עדשים, בגלל הסיבה ההפוכה:

42. ישעיהו כ"ב, יד:

אכול ושתו כי מחר נמות.

43. בראשית כ"ה, לב:

הנה אנכי הולך למות, ולמה זה לי בכרה?

עשו מתואר בסצנה זו כאדם החי חיי שעה ומוכן למשכן בעבורם חיי עולם, ההפך הגמור מיעקב. אופיו זה ניכר עוד יותר בתיאור המסיים את אירוע המכירה

44. בראשית כ"ה, לד:

...וויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכרה.

בהתנהגותו הנלוזה הזו פסל עשו את עצמו הן מן הבכורה והן מן הברכה.

נמצא אפוא, לדעת הרב סמט, שלקראת סיפור הברכות מצוידים רבקה ויעקב בידע שאינו נחלתו של יצחק. ספק אם המידע הכפול הזה - ידיעת דבר ה' 'ורב יעבד צעיר' וידיעת מעשה מכירת הבכורה - זרם באופן הדדי בין האם לבין בנה הקטן. לנו, הקוראים, ניתן, מכל מקום, המידע כולו כהכנה לסיפור הברכות. המסקנה מסיפורנו היא כי הן לרבקה והן ליעקב ישנו בסיס מוצק למעשה שחברו לעשות: לתקן את טעותו הרת האסון של יצחק ולהשיב את ברכתו אל הבן הראוי לה.

מסכם הרב סמט ואומר ששלושת האפיונים הכפולים הללו של שני האחים עשו ויעקב נועדו להבליט את יתרון אישיותו של יעקב על פני זאת של עשו, ואת צדקת אהבתה של רבקה ליעקב על פני זו של יצחק לעשו. כל זאת כהצדקה מוקדמת למעשה הקשה שעתידים רבקה ויעקב לעשות בסיפור הברכות - הטיית ברכתו של יצחק אל הבן הראוי לה.

מכירת הבכורה

ביארנו עד עתה את סצנת מכירת הבכורה בזיקה לסצנת הלידה - כמימוש ראשון של הרמז הסמלי המטרים שבלידה וכהנמקה שנייה לשמו של יעקב. אולם סצנת המכירה חשובה מאוד גם כהכנה לסיפור הברכות, ודווקא באותו ממד שאנו דנים בו עתה: ממד השיפוט המוסרי של האישים והמעשים בסיפור ההוא.

ראשית יש לדון בהשלכה המשפטית הפורמלית של מעשה המכירה על סיפור הברכה. אם אכן תקף המעשה מבחינה משפטית, מה השפעתו על הזכות לקבל את הברכה מיצחק?

נראה כי יצחק התכוון לברך את עשו בגלל היותו בנו הבכור, וכדברי רמב"ן (כ"ז, ד):

40. רמב"ן על בראשית כ"ז, ד'

היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ, ולהיות הוא בעל הברית לא-לוהים כי הוא הבכור.

דבר זה אכן מתברר הן מדברי יעקב המתחזה לעשו באמרו (כ"ז, יט) "אנכי עשו בכרך", והן מדברי עשו עצמו (בפסוק לב) "אני בנך בכרך עשו". אולם בלשון הכתוב באותו סיפור מכונה עשו תמיד 'הבן הגדול' - כך בפסוקים א, טו ומב - ולעולם אין הכתוב מכנהו 'בכור'. נרמז כאן אפוא כי עשו אינו בכור עוד, שכן מכר את בכורתו ליעקב.

עשו עצמו רומז לקשר בין מכירת הבכורה לבין לקיחת הברכה

41. בראשית כ"ז, לו:

..את בכרתי לקח, והנה עתה לקח ברכתי.

אמנם הוא מתרעם על 'עקיבה' כפולה זו⁴, אולם בדברי תרעומתו גופם שומעים אנו רמז לקשר בין 'לקיחה' ראשונה ל'לקיחה' שנייה, וקשר זה עוד מתעצם על ידי משחק המילים (השונות זו מזו רק בסדר אותיותיהן) 'בכרה' - 'ברכה'.

4 רד"ק פירש את התרעמותו זו של עשו בפירושו לפסוק זה: "אמר: על נכון קרא הקורא שמו 'עקב'... ויעקבני - רימה אותי פעמיים: את בכרתי לקח - בנויד עדשים כשמצאני רעב, אין לך מרמה גדולה מזו, והנה עתה גם כן לקח ברכתי במרמה". רד"ק מדבר כאן כפרשן מתוך גורנו של עשו, ואינו מזדהה כמובן עם טענותיו. בלקיחת הבכורה לא היה כל מעשה רמאות, אף אם היה בה ניצול רעבונו של עשו לאדום האדום הזה'.